

розпорядження про біженців: Вип.1. – М., 1915. – С.2,3; 9. Закони і розпорядження про біженців: Вип.2. – М., 1916. – С.120; 10. Закони і розпорядження про біженців: Вип.2. – М., 1916. – С.120-121; 11. ЦДА України – Ф.719. – Оп.1. – Спр.42. – Арк.258; 12. Закони і розпорядження про біженців: Вип.2. – М., 1916. – С.20; 13. ДАХО. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.1159. – Арк.16; 14. ДАХО. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.1159. – Арк.94; 15. ДАХО. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.8432. – Арк.254; 16. ДАХО. – Ф.233. – Оп.1. – Спр.31. – Арк.37; 17. ДАХО. – Ф.233. – Оп.1. – Спр.33. – Арк.47.

О.С. Барнасюк, І.М. Романюк

ПРОФСПІЛКИ ВІННИЧЧНИ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ

Історія профспілкових організацій початку 30-х рр., особливо в роки голодомору, довгий час залишалася поза увагою вчених-істориків. Якнайшвидшому відродженню авторитету професійних спілок допоможе всебічний аналіз більшовицької політики одержавлення громадських інститутів, що створила соціальну сутність профспілок та унеможливила повноцінну реалізацію політики соціального партнерства.

Метою даної статті автори ставлять вивчення діяльності профспілок Вінниччини в роки голодомору 1932-1933 рр. У наш час існує необхідність об'єктивного аналізу й нового погляду на дану проблему: Її необхідно розкривати з урахуванням сучасного трактування подій того часу, а це вимагає подальшого розроблення, переосмислення критеріїв в оцінці діяльності громадських організацій і установ.

Пошук нових підходів до вивчення історії профспілкового руху намітився в українській історіографії після проголошення незалежності. У середині 90-х рр. вийшли друком дослідження Б. Андрусишина¹, Г. Касьянова², О. Реєнта³ та інших, які започаткували вивчення історії становлення в Україні системи соціального партнерства, а також процеси одержавлення професійних спілок. У кінці 90-х рр. і на початку ХХІ ст. з'явилися цікаві дослідження, які з нових позицій висвітлюють окремі питання історії радянських профспілок⁴.

Питанням діяльності профспілок Вінниччини, зокрема і в досліджуваний нами період, присвячені нариси і статті В.Баранського⁵, З.Кукурудзи та Є.Олещенко⁶, П.Калоші⁷.

Однак загалом діяльність профспілок Вінницької області в період голодомору 1932-1933 рр. являється малодослідженою і недостатньо вивченою темою в сучасній історіографії.

Особливістю даної статті є те, що вона написана на основі документів Державного архіву Вінницької області.

Починаючи суцільну колективізацію, радянський уряд вважав, що цей захід швидко забезпечить зростання продуктивності сільськогосподарського виробництва. І під колективізацію на 1931 р. (3-й рік першої п'ятирічки) більшовицьким урядом були заплановані для України підвищені плани постачання державі сільськогосподарської продукції.

Колективізація проходила насильницькими методами. Її фактичні темпи у три рази перевищували план на першу п'ятирічку. У доповіді "Підсумки першої п'ятирічки" на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) 7 січня 1933 р. Й. Сталін цинічно заявив: "Партія домоглась того, що колгоспи об'єднують тепер більше 60% сільських господарств з охопленням більше 70% всіх селянських площ, що означає перевиконання п'ятирічки в три рази"⁸.

Але результати такої швидкої та бездумної насильницької колективізації виявились плачевними. Вже у 1931 р. продуктивність сільськогосподарського виробництва була дуже низькою. Але більшовицький уряд і не думав зменшувати плани постачання державі сільськогосподарської продукції. Тому весь урожай колгоспів та радгоспів 1931 р. був забраний в рахунок планової хлібозаготівлі. У колективних господарствах Вінниччини не залишилось навіть насінневого фонду. Разом з цим зменшився рівень постачання міського населення сільськогосподарською продукцією.

Ясна річ, такі результати колективізації на Поділлі не задовольняли більшовицький уряд. 1932 р. в області терміново створюється Вінницька обласна профрада, яку очолив О. Ройзман, та оргбюро облпрофради під керівництвом П. Ключко. Перше засідання оргбюро Вінницької облпрофради відбулось 13 березня 1932 р., на якому затвердили обласні оргбюро професійних спілок: цукровиків, МТС, наймитства, держторгівлі та кооперації, робітників тваринницьких радгоспів, землеробських радгоспів, фінансово-банківських робітників, робітників зв'язку та інших⁹. Згодом було організовано обком профспілки робітників освіти (робос)¹⁰, цементників, держустанов, промжитбуду тощо¹¹.

Виходячи з постанов ЦК ВКП(б), оргбюро Вінницької облпрофради та всі профспілки новоствореної області працювали під гаслом “Лицем до виробництва”¹². Проте основною діяльністю профспілок Вінниччини у 1932 р. була шефська допомога колгоспам, радгоспам та МТС, яка зводилась до утворення насінневих фондів в колгоспах та збирання засівматеріалу серед бідняків та середняків. Для кращої організації шефської роботи низові профспілкові організації були закріплені за селом, колгоспом, радгоспом.

Ясна річ, збирання насіння у селян та створення насінневих фондів профспілковими активістами проводилось в області силовими методами. Тому вже навесні 1932 р. в селах Вінниччини почався голод. Нестача насінневих фондів призвела до того, що з березня 1932 р. для робітників області зменшили норму споживання хліба. Серед робітників Вінниччини з’явились “нездорові настрої та не виходи на роботу”, багато робітників почали звільнятися із роботи. Тому профспілки вирішили боротися з цим явищем через колективний договір, записавши в нього пункт про боротьбу з літунами. На зборах по прийняттю таких колективних договорів деякі робітники, пояснюючи причини звільнення, говорили: “Так як нам в березні місяці зменшили норму хліба, то не можемо виконувати промплан”¹³. Ті колгоспники, які відмовлялись віддавати останні припаси на насіння, оголошувались куркулями – “класовим ворогом”. Оргбюро Вінницької облпрофради вимагало від профспілок області “провести рішучу боротьбу з класовим ворогом куркулем, що подекуди проліз до колгоспів і намагається підірвати стан та роботу колгоспів з середини”¹⁴.

Взагалі, керуюча партія так організувала роботу профспілок, що вони разом з господарськими організаціями відповідали за кількісні та якісні показники виконання планів промислового та сільськогосподарського виробництва в області.

Вже на початку жовтня 1932 р. президія Віноблпрофради своєю постановою зобов’язує райпрофради і низові профосередки виконати план хлібозаготівлі до жовтневих свят, всебічно допомогти сільським організаціям в справі підвищення темпів хлібозаготівлі, “не пізніше 29 жовтня відрядити бригади з кращих ударників та активістів до підшефних сіл, на час вирішення плану хлібозаготівель в зазначений термін. Поставити на чолі бригади кращих звільнених робітників. Боротьба за завершення плану... повинна бути спрямована в такий спосіб, щоб профспілкові організації відповідали б за виконання плану хлібозаготівель в підшефних селах...”¹⁵.

Про те, як виконували ці вказівки профспілкові бригади в підшефних селах, архівні документи замовчують. Зате старожили сіл Вінниччини добре пам’ятають, як діяли ці бригади. В кожній сільській хаті вони безжально витрушували все до зернини, залишаючи дітей, старих селян, ще здорових людей тихо вмирати від голодної смерті.

Ясна річ, для виконання такої брудної роботи необхідно було мати жорстоких та бездушних виконавців. Не всі профактивісти витримували таку безжальну та жорстоку роботу, окремі з них залишили свої посади. Внаслідок цього президія Віноблпрофради видала постанову від 29 жовтня 1932 р., в якій було відзначено незадовільний стан підготовки і якості профспілкового активу та його плінності, намічені шляхи подолання цих “негативних явищ” за рахунок вивчення складу профактиву, його підготовки в профспілкових школах та послідовного просування¹⁶.

Восени 1932 р. профспілки Вінницької області активно займалися організацією громадського харчування для робітників радгоспів, але колгоспників це не стосувалось. Так, голова облпрофради П. Ключко у своїй доповідній записці “Про хід копки, возки та готовності до цукровиробництва у Вінницькій області”, повідомляв, що “громадське харчування організовано по всіх радгоспах, але ідальні забезпечено щодо продуктів повнотою лише хлібом і городиною. Рослинне масло є не по всіх радгоспах. Останнім часом рознаряджено: консервів – 72 тис. банок, кондвиробів – 40 т, оселедців – 92 т, бичків – 93 т, олії – 12 т, чаю – 1120 кг.”¹⁷. З цієї доповідної також видно, що продуктами харчування, інвентарем та допомогою робочою силою забезпечувались лише радгоспи, що засіяли буряками до 6% від загальної площі посіву буряками по області¹⁸. Колгоспи та одноосібники продуктами харчування не забезпечувались. Це, ймовірно, відбувалося тому, що більшовицька влада хотіла довести переваги радгоспів – державних сільськогосподарських підприємств – перед колгоспами, тоді як українське селянство у 30-х рр. віддавало перевагу колгоспам.

“Успішне виконання першої п’ятирічки за 4 роки” закінчилось голодомором для України. Найбільше голод захопив сільські райони України, зокрема і Вінниччини. Але і міста відчули, що таке голод. Наприклад, в Бердичеві на 1-му шкіряному заводі на профспілкових зборах робітники говорили: “Мучають нас, з голоду пухнем. Ви б краще забрали дітей на ковбасу і не змушували їх жорити голодом. Йому в голові кіно, театр, а тут з голоду помирають”. По даним профспілок на цьому заводі було 8-9 чоловік опухлих від голоду. На інших підприємствах м. Бердичева на

профзборах говорили те ж саме. Такі виступи, за словами голови міськпромради м. Бердичева, отримали "рішучу відсіч від більшості присутніх на зборах та були засуджені". Така інформація до Вінницької облпрофради надсилалась під грифом "таємно."¹⁹

Якщо у 1932 р. для профспілок Вінниччини було два основних напрямки діяльності: шефська допомога селу і виконання виробничих планів, то у 1933 р., враховуючи гіркий досвід голодомору, до цих двох основних напрямків додалось ще й створення власної бази робітничого постачання продуктами харчування²⁰.

Якщо у 1932 р. низові профспілкові організації, незважаючи на критику Вінницької облпрофради, поставились прохолодно до створення допоміжних господарств, то у 1933 р. вони ініціювали розширення їх створення²¹.

Для забезпечення керівництва приміськими допоміжними господарствами профспілки міст під керівництвом Віноблпрофради створюють міські робітничі кооперативи (МРК). Такі МРК були створені у найбільших містах Вінницької області: Вінниці, Бердичеві, Проскуріві, Могилів-Подільському, Кам'янець-Подільському, Тульчині, Слауті та Гайсині. Разом з цим обкоми галузевих профспілок, господарчі органи та підприємства для забезпечення своїх робітників продуктами харчування створюють свої закриті робітничі кооперативи (ЗРК). Такі ЗРК були створені обкомами профспілок: лісосплаву, цукровиків, МТС, машбуду, робітників кооперативно-державної торгівлі (РКДТ) та промисловими підприємствами: завод "Прогрес", Вінницький суперфосфатний завод, м'ясокомбінат "Беконка", кравецька фабрика ім. Володарського, держшкірзавод м. Бердичева тощо²².

Вже наприкінці 1933 р. студсекція Віноблпрофради при сприянні господарських організацій області створюють при навчальних закладах власну продовольчу базу – студгороди – для забезпечення продуктами харчування студентів та учнів технікумів, а у великих студентських містах області Вінниці, Бердичеві та Кам'янець-Подільському - закриті студентські кооперативи (ЗСК). По рішенню РНК УРСР для студгородів у Вінницькій області було виділено 229 га. Фактично за ініціативою студпрофорганізацій області на студгороди було виділено землі на 76% більше²³.

Питання масового створення МРК, ЗРК, ЗСК, допоміжних господарств при заводах, містах і навчальних закладах та їх роль у вирішенні продовольчої проблеми в 30-х рр. минулого століття в українській історіографії не знайшло ще належного висвітлення. Тільки автори "Нарисів історії професійних спілок України" дали оцінку закритим робітничим кооперативам (ЗРК)²⁴.

Організація допоміжних сільськогосподарських господарств та коопгоспів проходила у важких умовах: не вистачало насіння, сільгоспінвентаря, фінансів, тягової сили, техніки. Внаслідок цього допоміжні коопгоспи починали посівну пізно, вже після закінчення посівної у радгоспах та колгоспах. Посівні роботи в коопгоспах проводились переважно вручну, а це призводило до зриву плану засіву площ. До винних в зриві посівної в допоміжних господарствах застосовувались суворі міри покарання. Так, за зрив посівної в допоміжних коопгоспах було знято з роботи та віддано до суду директора коопгоспу Бердичівського шкірзаводу та агронома коопгоспу Вінницького хімзаводу²⁵.

Міські робітничі, закриті робітничі кооперативи та допоміжні коопгоспи не мали постійних робітників. Роботи в коопгоспах виконувались, в основному, промисловими цеховими робітниками та членами їх родин. Тому про продуктивність праці в допоміжних коопгоспах та їх рентабельність годі говорити. Для забезпечення рентабельності цих господарств потрібно було збільшити товарообіг. А для цього, в свою чергу, необхідно було збільшити реалізацію промислових товарів через свої магазини та розподільчі пункти. На реалізацію цієї мети необхідні були обігові кошти. А їх, як завжди, не вистачало. Особливо скрутно в цьому плані було в закритих робітничих кооперативах. Через свою закритість їм було важко збільшити товарообіг. Часто організатори закритих робітничих кооперативів після їх створення забували про них. Тому фінансової допомоги закритим робітничим кооперативам організатори більше не надавали. Внаслідок цього були випадки, коли керівники закритих робітничих кооперативів самі вимагали у облпрофради закрити бо надалі не було "ніякої потреби волокити жалюгідне існування"²⁶.

Діяльність профспілок Вінниччини в роки голодомору 1932-1933 рр. однозначно оцінити неможливо. Їх робота, в основному спрямована на шефську допомогу робітникам, радгосп організації медичного обслуговування, ремонт сільгосптехніки, допомогу кадрами, паливом, запчастинами та участь в насильницькій колективізації, - забезпечила швидку понадпланову колективізацію. Участь профспілок разом з комсомольськими та партійними органами

насильницькій кампанії збирання насіння та хлібозаготівлі призвела до масового голоду в селах Поділля. Проте у містах проблема харчування робітників була частково вирішена за рахунок організації допоміжних приміських та призаводських господарств, а також централізованого та децентралізованого робітничого постачання.

Однак не дивлячись на проведену профспілками Вінниччини роботу щодо зменшення впливу голоду на населення, суттєвих позитивних результатів у 1932-1933 рр. так і не було досягнуто

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б.І. У пошуках соціальної рівноваги: Нарис історії робітничої політики українських урядів періоду революції та визвольних змагань. 1917-1920. – К., 1995; 2. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х-1930-х рр.: Соціальний характер і історична доля. – К., 1992; 3. Реєнт О.П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни. 1917-1920 рр. – К., 1996; 4. 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні. – К., 1996; Нариси історії професійних спілок України (за ред. О.М. Стояна). – К., 2002; Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті роки). – К., 2004; 5. Баранський В. Кривава помста...//Вінниччина. – 1999. – 16 січня; 6. Кукурудза З.К., Олещенко Є.І. Нариси з історії освіти і галузевої профспілки в Калиновському районі на Вінниччині. – Калинівка, 2004; 7. Калоша П.І. Нариси з історії профспілкового руху на Вінниччині//Рідна школа – 2002. – №3. – С.48-66; 8. И. Сталин. Вопросы ленинизма. – ОГИЗ. – 1947. – С.381. 9. Державний Архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф.Р.1044. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.12-13; 10. Там само – Спр.31. – Арк.5.; 11. Там само. – Ф.П.113. – Оп.6. – Спр.113. – Арк.1-2. 12. Там само. – Арк.3.; 13. Там само. – Спр.31. – Арк.4-5; Спр.17. – Арк.98-99.; 14. Там само. – Ф.П.113. – Оп.6. – Спр.113. – Арк.6-8.; 15. Там само. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.28.; 16. Там само. – Спр.2. – Арк.28. 17. Там само. – Спр.11. – Арк.1.-3.; 18. Там само. – Арк.3.; 19. Там само. – Оп.3. – Спр.8. – Арк.79-80. 20. Там само. – Спр.2800. – Арк.119-120.; Спр.1067. – Арк.21-24.; 21. Там само. – Оп.3. – Спр.8. – Арк.81.; 22. Там само. – Спр.1067. – Арк.36-37.; Спр.249. – Арк.32-33.; Спр.290. – Арк.23-24.; 23. Там само. – Спр.1106. – Арк.11-14.; 24. Нариси історії професійних спілок України. – К., 2002 – С.294.; 25. ДАВО. – Ф.1044. – Оп.1. – Спр.1067. – Арк.25.; 26. Там само. – Спр.249. – Арк.34.; Спр.788. – Арк.10-12.

І.М.Батирсва

ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПОДІЛЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. НА СТОРІНКАХ МІСЦЕВИХ ТА ЦЕНТРАЛЬНИХ ЧАСОПИСІВ

В історіографії подільської етнології вагомий слід залишили представники Кам'янець-Подільської духовної семінарії. З ними значною мірою пов'язане розгортання історико-етнологічних досліджень на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX ст. Це був народознавчий осередок прогресивної молоді – вихованців та викладачів семінарії, діяльність яких була спрямована на вивчення самобутності подільського села, народного побуту, фольклору, народних традицій, звичаїв, що мало визначальне значення для українського національного відродження.

Провідне місце серед періодичних видань у висвітленні етнографічних матеріалів із Поділля займають „Подільські єпархіальні відомості” (далі – „ПЄВ”). За весь час їх видання етнографічні матеріали в середньому складають 20%. Серед публікацій рубрики „Історія, археологія, етнографія” етнографічна спадщина становить 43%. А статистичний огляд щорічних матеріалів часопису показує, що найбільша кількість статей з етнографії, поступово зростаючи від 1865 р., припадає на 1880-1890-ті рр. і становить 76,5% від загальної кількості публікацій „ПЄВ”. Їх продовжувачами стала „Православна Подолія”, на сторінках якої з 1906 р. по 1915 р. розмістилися близько сорока ґрунтовних досліджень із окремих галузей етнології. Що стосується напрямів етнологічних досліджень, то до кінця XIX ст. переважала духовна культура подолян – близько 70% публікацій. Велика кількість досліджень з духовної культури Поділля належать таким відомим етнографам, як М. Симашкевич, Ю. Сіцінський, М. Яворовський, часто зустрічаються на сторінках періодики публікації Є. Струменського, П. Трублаєвича, С. Лобатинського, А. Длугопольського, М. Дороновича, О. Листова, П. Ланевського, З. Моргунова, В. Якубовича, А. Саббатовського, К. Савича, О. Павловича, М. Багинського, О. Лотоцького, О. Прусевича та ін. За час видавництва „Православної Подолії” свою активну дослідницьку діяльність розгорнули М. Доорохольський, С. Венгрженівський, В. Широцький, К. Широцький, М. Ястрембський та ін.

Роблячи статистичний зріз „ПЄВ”, „Подільських губернських відомостей” (далі – „ПГВ”), „Православної Подолії”, „Київської старовини”, в яких протягом 1862-1915 рр. друкувалися